

Nr 332.

Av herr **Andersson** i Storegården **m. fl.**, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående nedsättning i kostnaderna för elektrisk energi för vissa distributionsföreningar å landsbygden.

De ekonomiska svårigheter, vari landsbygdens elektriska distributionsföreningar, som äro anslutna till statens kraftverk, kommit, hava på senare tid ofta framförts å möten, i press och genom deputationer till vederbörande myndigheter.

Dessutom hava under 1923 års riksdag motioner väckts med syfte att åstadkomma en förbättring i detta avseende.

I en av dessa motioner hemställdes, att Kungl. Maj:t måtte taga i övervägande, huruvida ej till statens kraftverk anslutna distributionsföreningar kunde beredas ekonomiska villkor av ungefär samma innebörd som de, vilka tillämpas vid enskilda kraftverk. I enlighet med utskottets hemställan avslogs motionen i båda kamrarna, men först efter ingående debatt och röstning i andra kammaren. Under debatten meddelade kommunikationsministern, att elektrifieringskommitténs arbeten komme att avslutas omkring den 31 maj, varefter frågan skulle komma under Kungl. Maj:ts prövning.

Sedan dess hava visserligen några mindre jämkningar i fråga om taxebestämmelser och tomgångsförluster för landsbygdens distributionsföreningar medgivits, men dessa eftergifter äro alltför otillräckliga.

Såsom bekant är den organisationsform, som vattenfallsstyrelsen valt för landsbygdselektrifieringen från statens kraftverk, byggd på ett samarbete mellan vattenfallsstyrelsen och Ortsintressenas ledande män inom de trakter, som skola elektrifieras. Under det statens kraftverk själva utföra bygdelinjer och transformatorstationer för ortsnäten och vid de sistnämnda levererar den elektriska energien, åligger det Ortsintressena att utbygga ledningsnäten till förbrukarna av elektrisk ström inom ortsnätets rayon och där omhänderhava detaljdistributionen av den från statens kraftverk inköpta energien. Som emellertid Ortsintressenas förtroendemän i allmänhet sakna förutsättningar för att bedöma de mångahanda tekniska och ekonomiska problem, som denna verksamhet omfattar, ingår i vattenfallsstyrelsens program att bistå dessa dels vid planläggningen och utbyggandet av distributionsnäten, så att de må bliva lämpligt dimensionerade och kontrollerade, innan de anslutas till statens kraftnät, dels vid utarbetandet av taxor och handläggandet av Ortsintressenas organisationsfrågor.

Vattenfallsstyrelsen utarbetade i enlighet härmed detaljerade planer över elektrifieringen av landsbygden inom de områden, som elektrifieras av statens kraftverk vid Trollhättan och Älvkarleby, eller med andra ord större delen av mellersta Sverige, och uppdelade detta i några hundratal smärre elektrifieringsenheter eller distributionsområden, vart och ett vanligen omfattande en socken eller viss del därav.

Vattenfallsstyrelsen bedrev därefter en energisk propaganda för att inom varje dylikt område skulle bildas ett distributionsföretag, vanligen en andelsförening, som finansierade och utbyggde ortsnätet och skötte detaljdistributionen till sina medlemmar. Vattenfallsstyrelsen utarbetade i samband härmed en detaljerad kostnadsberäkning över ortsnätet, strömåtgången, krafthyran till staten och de årliga utdebiteringarna för medlemmarna per ansluten hektar odlad jord eller ansluten ljuspunkt etc. samt stadgar för en blivande förening och grunderna för erforderliga utdebiteringar.

I den mån bristen på lysoljor gjorde sig kännbar för landsbygden, omfattades vattenfallsstyrelsens förslag med allt större intresse, och landsbygdens befolkning såg enda räddningen ur vinterns mörker uti en snar anslutning till statens kraftverk. Det visade sig snart att vattenfallsstyrelsens beräknade kostnader för de nybyggnader, som blevo erforderliga för energileveranserna till föreningarna på grund av stegrade kostnader för material, ej höllo streck, och vattenfallsstyrelsen begärde då för att kompensera dessa ökade kostnader s. k. *krigskonjunkturtillägg* av distributionsföreningarna.

Dessa krav från vattenfallsstyrelsen uppkommo först under senare delen av den egentliga kristiden. Många föreningar hade då på grund av vattenfallsstyrelsens tidigare lämnade upplysningar och uppgjorda förslag beslutat sig för elektrifiering eller kanske redan påbörjat ortsnätets utbyggande.

I det nödläge, vari man befann sig, hade man icke något annat val än att underskriva vattenfallsstyrelsens erbjudna kraftkontrakt med dess många dels svävande, dels för den tekniskt oinvidige obegripliga bestämmelser.

Anbud infordrades emellertid å den föreslagna anläggningen, och dess utförande överlämnades vanligen åt någon entreprenör. Förslaget visade sig emellertid ofta felaktigt eller ofullständigt, ändringar måste göras, nya abonnenter tillkommo, materialkostnaderna stego, snart var det omöjligt att få lämpligt material, ersättningsmaterialens tid kom, kvalificerade montörer och arbetare saknades. Distributionsföreningarnas styrelse, som utgjordes av socknens och kommunens ledande män, förstod litet eller intet av dessa tekniskt komplicerade anläggningar, och den av vattenfallsstyrelsen utlovade hjälpen hördes ofta ej av.

Sedan ortsnätet emellertid efter många svårigheter omsider blev färdigt, underkastades det en ytlig kontroll av vattenfallsstyrelsens ombud och anslöts till statens kraftnät. Man betraktade i allmänhet detta som ett tekniskt godkännande från vattenfallsstyrelsen av den utförda anläggningen. Så får man en dag klart för sig, att anläggningen på grund av använd kristidsmaterial

måste ombyggas och att brandstodsbolagen utdöma de enskilda medlemmar-
nas anläggningar. I sanning, man förvånar sig att föreningarnas styrelser över
huvud taget klarade dessa svårigheter.

Då man nu har att bära följderna av dessa i panikens tecken tillkomna
anläggningar, där anläggningskostnaderna i många fall mångdubblats utöver
de på sin tid av vattenfallsstyrelsen uppgjorda kalkyler, som lågo till grund
för vattenfallsstyrelsens propaganda för elektrifieringen, så må man ej för-
våna sig över att den tid kommit, då landsbygdens befolkning vill veta, om
den verkligen ensam skall vara syndabock härför.

I vad mån man kan anse vattenfallsstyrelsen ansvarig för att distributions-
föreningarnas anläggningar blivit dyrare, än vattenfallsstyrelsen från början
förespeglat, på grund av att den föreningarnas förtroendemän utlovade tek-
niska hjälpen och kontrollen från vattenfallsstyrelsens sida ofta uteblivit eller
ej effektivt fullgjorts, är svårt att säga. Däremot förefaller det, som om i vissa
andra fall berättigade krav gent emot vattenfallsstyrelsen kunde uppställas.
Vi skola i fortsättning beröra några av dessa.

Vattenfallsstyrelsens elektrifieringsplan.

Under det att övriga större distributionsföretag i vårt land, som arbeta
efter vanliga ekonomiska lagar, elektrifierat landsbygden endast i den utsträck-
ning landsbygdens ekonomiska förutsättningar det medgivit, har vattenfalls-
styrelsen vid utbyggandet av statens bygdenät för landsbygdistribution i
mellersta Sverige gått ut från en allmän elektrifiering av landsbygden. Vat-
tenfallsstyrelsen bestämde också gränserna för distributionsföreningarnas verk-
samsområden helt och hållet efter dessa linjer, utan hänsyn till kommu-
nala enheter eller någon som helst prövning från ortsintressenas sida.

Kostnaderna för elektrifieringen är emellertid i utomordentligt hög grad
beroende på dessa områdens storlek och beskaffenhet. Ett tätt befolkat, rikt
och bördigt område blir väsentligt billigare att elektrifiera pr har odlad jord
än en fattig och glest befolkad bygd.

Härigenom har vattenfallsstyrelsen påtagit sig ett vittgående ansvar, som
blir betänkligt, om på detta sätt områden elektrifieras, som sakna de ekono-
miska betingelserna härför. Än betänkligare blir detta emellertid på grund av
det system vattenfallsstyrelsen valt för denna sin verksamhet. Redan under
normala förhållanden kan man nämligen ställa sig tvivlande gent emot lämp-
ligheten av att, såsom vattenfallsstyrelsen gjort, åt ortsintressenas ledande
män lämna i uppdrag utförandet av ett så pass komplicerat tekniskt och
ekonomiskt arbete som ornsnätens utbyggande. Helt förkastligt blir detta sy-
stem under en kristid, då kostnaderna oupphörligt stiga i höjden, lämpligt
material ej står att uppbringa och kvalificerad arbetskraft saknas.

Det förefaller knappast rimligt att nu skylla de ekonomiska konsekvenserna
av en dylik på vattenfallsstyrelsens tillskyndan tillkommen byggnadsverksam-

het på distributionsföreningarnas ledande män, vilka under trycket av tidsläget och den allmänna opinionen, som fordrade, att ortens bebyggare skulle snarast möjligt komma i åtnjutande av kraft och ljus, endast hade att utan kritik acceptera vad vattenfallsstyrelsen föreslagit.

Då vattenfallsstyrelsen ej tagit nödig hänsyn till de kommunala enheternas områden, hava svårigheter vid låneanskaffning uppstått, i det att kommunal borgen i sådana fall vanligen ej kan anskaffas.

Än värre är det emellertid i sådana föreningar, där vattenfallsstyrelsen tillåtit vissa inom föreningen boende personer att köpa kraft direkt av vattenfallsstyrelsen med förbigående av distributionsföreningen. På så sätt finnas inom distributionsföreningar stora jordbruksområden, vilka, om de, såsom rättvisligen borde varit fallet, anslutits till distributionsföreningen, skulle hava avsevärt förbättrat föreningens ekonomi.

Krigskonjunkturtilläggen.

Det bör påpekas, att upplysningen om att föreningarna skulle till staten få betala ett krigskonjunkturtillägg icke i tid gavs vid vattenfallsstyrelsens propagandaverksamhet för elektrifieringen, utan så sent, att många föreningar redan påbörjat sina anläggningar.

Dessutom ligger en orättvisa däri, att de föreningar, som utbyggts under första delen av dyrtiden, helt undsluppit dessa tillägg. Kommer så därtill det förhållandet, att under det man i vissa föreningar hade den uppfattningen, att ett statens verk var en inrättning med så bestämda affärsprinciper, att man där blott hade att betala vad som begärdes, lyckades man på andra håll, där man hade en mer profan syn på förhållandena, nedpruta dessa konjunkturtillägg till hälften och mer, ja i ett fall till en fjärdedel av vad som först begärdes. Oppositionen mot vattenfallsstyrelsens handlingssätt i detta fall är allmän. Verkets försvar med att det är ett affärsdrivande verk och såsom sådant är berättigat tillämpa vanliga affärsmetoder håller icke streck. De enskilda företag, som tillämpa dylika, stå ej högt i kurs. Man begär därför, att vattenfallsstyrelsen skall återbära de utbetalta konjunkturtilläggen eller avskriva dem, där de ännu ej erlagts.

Tomgångsförluster.

I de av vattenfallsstyrelsen till distributionsområdena överlämnade förslagen, upptagande beräkning av anläggningskostnader och årliga kostnader per har odlad jord eller ljuspunkt, finnas energiförluster i ortsnäten antingen alls icke medräknade eller i varje fall icke i den omfattning, som erfarenheten sedermera givit vid handen. Det har sålunda visat sig, att den beräknade energiförbrukningen per har icke motsvarat mer än vad som åtgår för förluster i ortsnätet, innan ännu en enda nyttig kilowattimme erhållits. Dessa

förluster, som man i allmänhet ej alls räknat med, visa sig nu som regel konsumera 25 à 30 % av föreningens hela inköp av energi från staten och i vissa fall uppgå de till 40 à 50 % därav och mera.

Tack vare en energisk opinion har vattenfallsstyrelsen omsider under innevarande år medgivit distributionsföreningarna en mindre rabatt härå, uppgående till ungefär 8 % av den årsinkomst staten haft från samtliga anslutna distributionsföreningar. Denna rabatt utgår för såväl år 1923 som 1924. 1925 nedsattes den emellertid enligt uppgift till hälften och 1926 till en tredjedel för att därefter helt bortfalla. Om den nyligen av vattenfallsstyrelsen utfärdade taxan för distributionsföreningarna icke medför sådana fördelar, att distributionsföreningarna finna lämpligt antaga densamma, torde det knappast vara rimligt, att denna rabatt för tomgångsförluster vid angiven tid fräntages distributionsföreningarna.

Minimikrafthyror.

Vattenfallsstyrelsen framhöll vid uppgörande av kontrakt om energileverans, att varje förening måste betala en viss minimikrafthyra, som utgick, även om föreningen av någon anledning ej skulle uttaga någon energi. Detta så garanterade belopp var enligt uppgift nödvändigt för att staten skulle få skäligen ränta å de nybyggnader m. m., som för staten voro erforderliga för energileveransen till föreningen.

Det har nu visat sig, att dessa krafthyror från i stort sett alla föreningar väsentligt överskridits. I många fall har staten fått 2, 3, 4 gånger större krafthyra än den från början beräknat. Det förtjänar kanske påpekas, att i allmänhet motsvaras denna minimiavgift av statens inkomst på allenast den inom föreningarna förbrukade energin för förluster i ledningsnät och transformatorer.

Då distributionsföreningarnas ekonomi sålunda i alla avseenden försämrats, bl. a. därigenom att krafthyror till staten uppgått till avsevärt högre belopp än vad som ursprungligen beräknades, så torde en nedsättning i krafttaxorna till föreningarna vara till fullo motiverad.

Vattenfallsstyrelsen avböjer emellertid detta, anförande två motiv, nämligen dels att i medlemmarnas avgifter den direkta kostnaden för förbrukad ström till vattenfallsstyrelsen ingår med endast en obetydlig del och således en nedsättning i kraftpriset endast obetydligt förbättrar föreningarnas ekonomi, dels att vattenfallsstyrelsens landsbygdsdistribution som helhet betraktad ej ger skäligen ränta på nedlagt kapital.

Nedsättning i vattenfallsstyrelsens kraftpriser.

Det är fullt riktigt, att den avgift, som medlemmarna i en distributionsförening hava att betala för den direkta strömförbrukningen till staten, ofta

uppgår endast till 25 å 30 % av medlemmarnas samtliga kostnader till föreningen. Det är också sant, att vid de särskilt ekonomiskt tungt belastade föreningarna en nedsättning i taxorna ej medför någon väsentlig lättnad för den för närvarande utgående förbrukningen. För detta fall har också målareprovinsernas elektriska länsförening nyligen i en skrivelse till Kungl. Maj:t påpekat lämpligheten av att staten under några år avstode från hela krafthyran, under förutsättning av att föreningen med motsvarande belopp amorterade sina skulder. Efter några år skulle på så sätt en dylik förenings ekonomi bliva god och staten indirekt få fördel därav, ty i längden förtjänar staten mer på att föreningarnas ekonomi stärkes och deras konsumtionsförmåga av energi sålunda ökas, än att föreningen för att använda ett lantbruksuttryck beständigt »står i sin».

Föreningar finnas också, där förhållandena redan äro kritiska. De hava som bekant i regel byggt sina anläggningar på skuld mot säkerhet av allenast delägarnas ansvarsförbindelser. Genom lantbrukets bekymmersamma ställning hava ofta de större egendomarna tvångsvis bytt ägare. Den nye ägaren nekar att övertaga den förre ruinerade ägarens förbindelser till föreningen. Om gården förut kanske endast elektrifierats för ljus, finner den nye ägaren det orimligt att på en gård om 4 å 500 tld betala ända till 3 å 4,000 kr. om året, allenast för lyse, hellre skaffar han sig fotogenlampor. Även om gården skulle vara försedd med motorer för kraft, så föredrager den nye ägaren kanske att tröska med sin traktor. För föreningen betyder emellertid förlusten av en enda dylik medlem kanske mer än en tredjedel av hela dess årsinkomst.

Särskilt äro förhållandena bekymmersamma för sådana föreningar, där medlemmarna äro arrendatorer. Dessas ställning äro ju f. n. mångenstädes fullständigt ohållbar.

Men även fall finnas, där föreningen levererar kraft till en ansluten kvarn. Denna kan emellertid ej betala sin krafthyra på grund av de för denna industri orimliga kraftprisen. Den gör konkurs, återköper en råoljemotor och driver kvarnen med billig fotogen och föreningen förlorar sin kanske största inkomstkälla.

För främjandet av en ökad konsumtion av elektrisk energi har en nedsättning av vattenfallsstyrelsens strömtaxor den största betydelse. Det måste rättvisligen erkännas, att den nyligen av vattenfallsstyrelsen publicerade taxan för elektriska distributionsföreningar i många avseenden är bättre än hittills av vattenfallsstyrelsen tillämpade taxor, men den stimulerar icke föreningarna till att — genom användning av strömmen exempelvis för uppvärmning av vatten eller anslutning av kvarnar eller andra smärre industrier, som kunna förbruka energi under natten — erhålla ett lågt kilowattimmepris vid lång utnyttningstid, vilket skulle vara för såväl vattenfallsstyrelsen som för förbrukarna högeligen önskvärt.

Vattenfallsstyrelsens räntabilitet.

Vattenfallsstyrelsens påstående att landsbygdistributionen som helhet betraktad ej ger skälig ränta på nedlagt kapital skola vi närmare granska.

Vi antaga då, att vattenfallsstyrelsen givetvis vid en dylik ränteberäkning icke menar, att landsbygdistributionen skall förränta vissa av vattenfallsstyrelsens under kristiden vidtagna byggnader. Vi framhålla exempelvis den under den dyraste tiden byggda stamlinjen Trollhättan—Västerås eller den betydande förlust staten lidit på återköpet av det på sin tid mycket omtalade kontraktet med elektrotermiska bolaget i Trollhättan eller eventuellt andra under kristiden utförda abnormt dyra anläggningar.

Men även om, såsom vi hoppas, detta vårt antagande är riktigt, förefaller det oss knappast som om vattenfallsstyrelsens kraftdistributionsverksamhet över huvud taget vore lagd efter den principen att giva ränta på nedlagt kapital, förrän möjligen i en avlägsen framtid.

Disponenten J. Hedin har i svenska vattenkraftföreningens publikationer för år 1921 gjort en intressant undersökning av räntabiliteten å i statens vattenfallsverk för kraftdistributionsrörelsen disponerat kapital, därvid å ena sidan medtagits ränta å de kapital, som tillhandahållits vattenfallsstyrelsen för ifrågasvarande affärsverksamhet, å andra sidan avdrag gjorts för av vattenfallsstyrelsen till staten inlevererade medel. Denna undersökning har sedermera fullföljts för åren 1921 och 1922 av svenska vattenkraftföreningens sekreterare, ingenjör K. Kleman och sammanföres här nedan:

Statens vattenfallsverk.

För kraftdistributionsrörelse disponerat kapital
i miljoner kronor

År	Mottagna anslag mill. kr.	Inlevererade medel mill. kr.	Kapital skuld incl. 5 1/2 % ränta per 31/12 mill. kr.	Netto- vinst	Motsvarande % i kapital skuldens medelvärde
1921	43,9	6,3	259,6	6,2	2,6
1922	15,9	13,8	277,4	7,9	2,9

Anm. Å de under respektive år lämnade anslagen har räknats halv ränta för samma år.

Såsom härav framgår, har vattenfallsstyrelsen å sin kraftdistributionsverksamhet under de två åren 1921—22 haft en ränta av i medeltal 2 3/4 % å investerat kapital. (I själva verket är emellertid räntabiliteten knappast 2 %, då från den redovisade vinsten avdragits en alldeles otillräcklig amortering för slitning och värdeminskning av anläggningarna.)

Jämför man detta resultat med exempelvis kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors, som idkar liknande verksamhet inom vattenfallsstyrelsens eget distrikt, och som, oaktat utbyggningskostnaderna för dess kraftstationer äro väsentligt högre än för såväl det i byggnadshänseende enastående gynnsamma

Trollhättefallet som Älvkarlebyfallet, allt från bolagets start lämnat en årlig nettovinst av mellan 7 och 8 % å allt i anläggningen investerat kapital, så finner man, att vattenfallsstyrelsens tal om skäligen ränta å nedlagt kapital är ett slag i luften. Förklaringen i här berörda förhållanden ligger givetvis i det kända förhållandet, att vattenfallsstyrelsen arbetar med en synnerligen dyrbar organisation. Det är med dessa fakta för ögonen i själva verket en orimlig fordran, att landsbygdistributionen skall kunna betala förutom dylika abnormt höga organisationskostnader ränta å vattenfallsstyrelsens i denna verksamhet nedlagda kapital, en verksamhet, som icke utstakats efter vanliga ekonomiska riktlinjer, utan lagts på mycket lång sikt.

För övrigt ligger det antagandet nära, att vattenfallsstyrelsens planer på landsbygdselektrifieringen uppgjorts på mycket lång sikt utan hänsyn till huruvida för närvarande inom dessa trakter de ekonomiska förutsättningarna före lågo för en allmän elektrifiering. Om vattenfallsstyrelsen således i detta avseende lagt en syn på verksamheten, som från dess synpunkt kan försvaras, böra väl de ekonomiska konsekvenserna härav icke drabba landsbygden.

Vattenfallsstyrelsens hänvisning till andra kammarens femte tillfälliga utskotts uttalande, att statens affärsdrivande verk skola lämna räntabilitet å nedlagt kapital, är i detta sammanhang malplacerat. Här torde väl snarare utskottets fortsatta uttalande vara på sin plats, där det heter: »Det må emellertid framhållas, att denna princip fått i vissa fall vidkännas eftergifter, såsom beträffande statens järnvägars kulturbanor och telegrafverkets ödemarksledning, och att liknande grundsatser med visst fog kunna göras gällande i fråga om landsbygdselektrifieringen. I varje fall synes det vara utskottet billigt, att de kostnader, som vattenfallsverket får vidkännas för elektrifiering av avlägset belägna bygder, torde hänföras till verkets allmänna utgifter och icke uteslutande belasta utgiften för elektrifieringen av landsbygden i allmänhet.»

Landsbygdens småindustri.

Särskilt har landsbygdens småindustri blivit ogynnsamt ställd därigenom, att vattenfallsstyrelsen vid sin landsbygdselektrifiering icke följt strängt ekonomiska principer. Om detta ägt rum, skulle givetvis tätt befolkade, ekonomiskt gynnsamt belägna samhällen, där i allmänhet småindustrien florerar, fått sin elektrifiering genomförd väsentligt billigare, vilket resulterat i billigare krafthyror till fördel framför allt för där befintlig småindustri.

Kommer så härtill, att storindustrien fått ansluta sig till statens ledningsnät utan att behöva betala alls någon eller i varje fall endast obetydliga kostnader för kraftledning från statens transformatorstation till fabriken, under det småindustriens motsvarande kostnader ofta nog överstiga de direkta kostnaderna för den direkt förbrukade energin. Man må således ej förvåna sig över att småindustrien genom elektrifieringen kommit i ett bekymmersamt läge. Särskilt aktuellt är detta för närvarande för landsbygdens småkvarnar,

som ofta tack vare den dyrbara ledningen från kvarnen till statens transformatorstation få betala ett resulterande kraftpris per kilowattimme av inemot 10 gånger det, som storkvarnarna i vissa fall få betala till vattenfallsstyrelsen.

På grund av vad vi här anfört hemställes,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning, i vad mån nedsättning i kostnaderna för elektrisk energi må kunna medgivas sådana landsbygdens distributionsföreningar, som äro anslutna till statens kraftverk.

Stockholm den 29 januari 1924.

Carl Arv. Andersson.

David Norman.

A. Henrikson.

Oscar Lundquist.

*Nils Svensson,
Långelanda.*

John Jönsson.

Emil Bengtsson.

S. A. Larsson.

O. A. Ernfors.

Ax. Sundling.

Sven Persson.